

FORMULAREA CONCEPTULUI DE „DREPTURI ALE OMULUI” ȘI FACTORII APARIȚIEI ACESTORA

Prof. dr. Oksana ȘCERBANIUC

Prof. dr. Jurgita PAUZHAITE-KULVINSKIENE

Abstract

All human rights are of equal importance and should be treated equally and equally by all governments under the same conditions and with the same emphasis. All states, regardless of their political, economic and cultural systems, are obliged to promote and protect all human rights for all people without discrimination. Thus, regardless of the distinctions that people make, there is one basic principle that underlies all the rights contained in the Universal Declaration of Human Rights: that all people have the same inalienable rights. This means that human rights are the same for all men, women and children everywhere in the world, regardless of their circumstances.

The Universal Declaration of Human Rights, the European Convention on Human Rights and other treaties cover a wide range of different rights, so we will consider them in the order in which they were developed and recognized regionally or by the international community. The established way of classifying rights is "first, second and third generation" rights, so we'll follow that for now, but as we'll see, this classification has limited use and can even sometimes be misleading. These categories are ultimately not clear cut. They are just one way - among many - to classify different rights. Most of them fall into more than one category. The right to express one's opinion, for example, is a civil and political right. It is essential to participation in political life and is fundamental to our personal freedom.

Keywords: *human rights, fundamental rights, constitutional rights, legal systems, factors of emergence*

Introducere

Aceasta este o întrebare oarecum complexă și oarecum înșelătoare, și anume că, în zilele noastre, majoritatea constituțiilor din statele de drept recunosc multe

drepturi ale omului și le numesc direct în constituțiile lor și pe cele care nu au astfel de rang, deoarece le acordă același rang constituțional folosind „Numerus Apertus”. Am adăuga că statele, cel puțin din regiune și din Europa, au semnat deja multe tratate privind drepturile omului, ceea ce înseamnă că aceste drepturi sunt incluse în sistemele juridice ale acestor state, de exemplu, în Peru (și în multe altele), aceste drepturi, care sunt recunoscute în tratate au rang constituțional, adică sunt în vârful sistemului juridic.

Acum, în interrelația lor cu drepturile fundamentale, normele și drepturile constituționale sunt cele care au fondat statul, deci fundamentale, astfel încât drepturile fundamentale sunt pozitivizate și le regăsim expres sau tacit în Constituție.

Tendința actuală este de a recunoaște drepturile omului și de a le conferi cea mai înaltă ierarhie, de regulă, ierarhia drepturilor constituționale, și nu doar drepturile recunoscute în tratatele încheiate și recunoscute de stat, ci și hotărârile pe care instanțele pentru drepturile omului le dobândesc și obligatorii respectarea caracterului de către state, și nu doar ca judecăți specifice, ci și ca mod de a vedea și interpreta aceste drepturi.

În plus, deși nu este obișnuit, putem întâlni drepturi constituționale.

Dacă vrem să vedem diferența dintre drepturile fundamentale sau constituționale și drepturile omului, aceasta este că primele două se nasc odată cu constituția, aceeași care creează statul, condiție a nașterii lor, în schimb, drepturile omului au existat dintotdeauna, însoțind omul din momentul apariției sale în lumea asociată cu naturalismul ius. Sunt recunoscute de obicei în tratatele și convențiile internaționale, le recunosc, dar nu le creează, pentru că au existat dintotdeauna, în cea mai mare parte a istoriei au fost necunoscute, doar în ultimii ani le cunoaștem și le respectăm, cel puțin la fel de mult pe cât posibil.

Pe lângă această diferență, constituțiile oferă mai multe drepturi decât drepturile omului, dar ele nu ar trebui să pretindă că acordă mai puține drepturi ale omului decât cele existente și recunoscute de majoritatea statelor, din moment ce nu este de competența lor să decidă care sunt sau nu, acestea vin deja cu o persoană, și nimic și nimeni nu le poate lua, cel puțin în teorie.

Conceptul de „drepturi ale omului”

Drepturile omului au forță juridică din ce în ce mai mare pe măsură ce sunt integrate în constituții și, în general, în ordinea juridică a statelor. De asemenea, în domeniul comunității internaționale, pentru recunoașterea acestora în numeroase acorduri internaționale – atât generale, cât și sectoriale; universale și regionale – și să creeze instanțe, organe cvasi-jurisdicționale sau alte organe pentru protecția, promovarea și garantarea acestora.

În plus, datorită adoptării lor, diferite drepturi ale omului sunt considerate parte a dreptului internațional cutumiar, și unele chiar norme de jus cogens, așa

cum au confirmat organisme internaționale precum Comitetul pentru Drepturile Omului sau Curtea Internațională de Justiție a ONU. Acestea includ interzicerea torturii și a privării arbitrare de viață sau accesul la garanții procedurale minime și interzicerea detenției arbitrare.

Este important să diferențiem și să nu confundăm drepturile omului cu drepturile constituționale sau fundamentale. Deși drepturile omului sunt de obicei incluse în drepturile constituționale, ele nu coincid întotdeauna. Pentru a determina care drepturi sunt „constituționale”, este suficient să ne referim la catalogul drepturilor recunoscute în constituțiile politice ale statelor; Conceptul de „drepturi ale omului” aparține mai degrabă domeniului filosofiei dreptului.

Relația dintre ambele concepte a fost studiată de numeroși autori și este problematică printre cei care recunosc virtualitatea conceptului de drepturi ale omului. Teoriile naturaliste cred că existența drepturilor omului nu depinde de recunoașterea lor ca drepturi constituționale. Pentru unii autori, precum Francisco Laporta, există un număr mic de drepturi fundamentale ale omului din care vor fi derivate cele mai specifice drepturi constituționale¹.

Pe de altă parte, pentru teoriile dualiste - cele care acordă importanță atât bazei morale a drepturilor, cât și afirmării lor - conceptele de drepturi ale omului și drepturi constituționale vor avea un sens echivalent. Luigi Ferraggioli consideră în teoria sa a garanției juridice că, fiind drepturi constituționale sau fundamentale recunoscute în Marea Cartă a Statelor, drepturile omului sunt cele recunoscute de toți, indiferent de naționalitatea lor și de capacitatea lor de a acționa: constituția unei țări, de exemplu, poate acorda cetățenilor drepturi care nu sunt extinse și non-cetățenilor (cum ar fi dreptul de vot). În acest caz, drepturile constituționale sunt recunoscute cetățeanului, dar nu pot fi drepturi ale omului decât dacă toți oamenii sunt recunoscuți, indiferent de statutul lor.

Ideea dreptului subiectiv, fundamentală pentru înțelegerea drepturilor omului, a fost concepută la sfârșitul Evului Mediu de către William of Ockham, care a introdus conceptul de *ius fori*, sau puterea umană de a revendica un lucru ca fiind propriu în judecată. Scolasticismul spaniol a insistat pe această viziune subiectivă a dreptului în timpul secolelor al XVI-lea și al XVII-lea: Luis de Molina, Domingo de Soto sau Francisco Suarez, membri ai școlii de la Salamanca, defineau dreptul drept autoritate morală asupra propriei persoane². Deși susțineau, în același timp, ideea dreptului ca ordine obiectivă, au declarat că există anumite drepturi naturale, menționând atât drepturi referitoare la corp (dreptul la viață, proprietate), cât și la spirit (dreptul la libertatea gând, la demnitate). Juristul Vázquez de Menchaca, începând cu o filozofie individualistă, a fost decisiv în

¹ Laporta, Francisco (1989). «Ética y derecho en el pensamiento contemporáneo». En Victoria Camps, ed. *Historia de la ética*, t. III, "La ética contemporánea". Barcelona: Ed. Crítica. ISBN 978-84-7423-426-8., pág. 293.

² Fernández Galiano, Antonio y de Castro Cid, Benito (1999), pág. 288.

popularizarea termenului de iura naturalia. Această opinie jus naturalistă a fost susținută de contactele cu civilizațiile americane și de debateri care au avut loc în Castilia cu privire la titlurile drepte ale cuceririi și, în special, natura băștinașilor. Colonizarea castiliană a Americilor se spune adesea că a implicat măsuri care conțineau germele ideii drepturilor omului discutate în celebra controversă de la Valladolid, din 1550 și 1551. Unii critică însă că în practică aceste măsuri au fost formulate pentru a atinge obiectivele colonizării³. Gândirea Școlii Salamanca, în special prin Francisco Suárez și Gabriel Vasquez, a contribuit și ea la impulsul naturalismului european prin Hugo Grotius⁴.

În timpul Revoluției engleze, burghezia a reușit să îndeplinească cerințele lor pentru o anumită siguranță față de abuzurile coroanei și să limiteze puterea regilor asupra supușilor lor. Promulgând Actul Habeas Corpus în 1679, în 1689, Parlamentul i-a impus lui William al III-lea al Angliei, în Bill of Rights, un set de principii asupra cărora monarhii nu puteau legifera sau lua decizii. Acest lucru a închis calea către restaurarea monarhiei absolute, care s-a bazat pe pretenția coroanei engleze că dreptul său avea un design divin⁵. Potrivit lui Antonio Fernández-Galiano și Benito de Castro Cid, Declarația drepturilor poate fi considerată o declarație a drepturilor, dar nu a drepturilor omului, deoarece acestea sunt recunoscute la scară națională și nu sunt considerate ca aparținând fiecărui individ⁶.

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, diverși filozofi europeni au dezvoltat conceptul de drepturi naturale. Printre aceștia se numără John Locke și Voltaire, ale căror idei au fost foarte importante în dezvoltarea conceptului modern de drept. Drepturile naturale pentru Locke nu depindeau de cetățenie sau de legile statului și nu erau neapărat limitate la un anumit grup etnic, cultural sau religios. Teoria contractului social, conform celor trei principali formulatori ai săi, mai sus amintiți, Locke, Thomas Hobbes și Jean-Jacques Rousseau, se bazează pe faptul că drepturile individuale sunt naturale și că în starea de natură toți oamenii sunt purtători ai tuturor drepturilor⁷. Aceste concepte au fost încorporate în Declarațiile drepturilor de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Cauza imediată a nașterii drepturilor omului, din punct de vedere sociologic, a constituit și un subiect important de dezbatere. Pe de o parte, Georg Ellinek a

³ Pérez Marcos, Regina María (2000). «Derechos humanos e Inquisición, ¿conceptos contrapuestos?» (pdf). Revista de la Inquisición (9): 181-190. ISSN 1131-5571. Archivado desde el original el 14 de mayo de 2011. Consultado el 16 de junio de 2007.

⁴ Pérez Luño, Antonio Enrique (1986). Los derechos fundamentales. Madrid: Tecnos. ISBN 84-309-1114-6, págs. 31.

⁵ Francisco Suárez, de la Escuela de Salamanca, en su obra Defensio Fidei Catholicae adversus Anglicanae sectae errores de 1613.

⁶ Fernández Galiano, Antonio y de Castro Cid, Benito (1999), pág. 546.

⁷ Pérez Royo, Javier (2005). Curso de derecho Constitucional. Madrid: Marcial Pons. ISBN 84-9768-250-5, pág. 238.

susținut că drepturile omului au fost direct destinate să permită exercitarea libertății religioase; pe de altă parte, Karl Marx a susținut că acestea se datorează pretenției burgheziei de a garanta drepturile de proprietate. Max Weber, în lucrarea sa *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, susține că există o legătură între etica individualistă pe care s-au bazat drepturile omului și apariția capitalismului modern⁸.

Diferitele culmi ale Revoluției Americane și ale Revoluției Franceze, repere fundamentale în tranziția efectivă către Epoca Modernă, reprezintă sfârșitul sau începutul, în funcție de cum doriți să o vedeți, al procesului complex de recunoaștere sau creare a drepturilor omului. Dacă revoluțiile sunt abominabile, producând încălcări ale drepturilor omului, atunci diverse certificate de naștere sunt declarații de drepturi pentru coloniile americane. Prima lege modernă a drepturilor omului este Declarația Drepturilor din Virginia, scrisă de George Mason și proclamată de Convenția din Virginia, la 12 iunie 1776. El l-a influențat foarte mult pe Thomas Jefferson pentru declarația drepturilor omului cuprinsă în Declarația de independență a Statelor Unite din 4 iulie 1776. Ambele texte au influențat Declarația franceză a drepturilor omului și al cetățeanului din 1789. Aceste declarații, bazate pe naturalismul raționalist, presupun transformarea dreptului subiectiv în centrul ordinii juridice, iar legea ca ordine socială îi este subordonată⁹.

Ca urmare a acestei influențe a dreptului natural, drepturile recunoscute sunt destinate să treacă granițele naționale și sunt considerate „drepturi ale omului”¹⁰. Deși prima utilizare înregistrată a expresiei „drepturile omului” (*iura hominum*) a avut loc încă din 1537, în textul lui Vollmer intitulat *Historia diplomático rerum ataviarum*¹¹, denumirea nu a devenit populară ca doctrină până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu Drepturile omului de Thomas Paine (1791-1792)¹². După cum se reflectă în Declarații, atât revoluționarii francezi, cât și americani au văzut aceste drepturi ca fiind inalienabile și inerente naturii umane, chiar și adevăruri „de la sine înțelese”, conform Declarației de Independență a Statelor Unite. În ciuda acestui fapt, au decis să le culeagă în declarații publice, ceea ce se justifică din motive juridice și politice. În primul, trebuie avut în vedere că pentru iluminismul revoluționar, constituția este cea care garantează drepturile și libertățile, ceea ce

⁸ Pérez Luño, Antonio Enrique (2005). *Derechos humanos, Estado de derecho y Constitución*. Madrid: Tecnos. ISBN 84-309-4284-X., pág. 26.

⁹ Fernández Galiano, Antonio y de Castro Cid, Benito (1999), pág. 289.

¹⁰ Fernández Galiano, Antonio y de Castro Cid, Benito (1999), pág. 546.

¹¹ Documento de Amnistía Internacional, basado en un texto de Leonardo Aravena (1998). «Una larga marcha hacia los derechos humanos». Archivado desde <http://www.es.amnesty.org/camps/camp50/decla.htm> el 23 de mayo de 2007. Consultado el 27 de diciembre de 2007 en Internet Archive.

¹² Pérez Luño, Antonio Enrique (1986). *Los derechos fundamentales*. Madrid: Tecnos. ISBN 84-309-1114-6., pág. 32.

explică formularea lor pozitivă¹³. În al doilea, a urmărit promovarea liberei dezvoltări a individului în societate din arbitrariul autorităților.

Conceptul drepturilor omului cuprins în Declarații, bazat pe ideologia burgheză a individualismului filosofic și a liberalismului economic, nu a suferit schimbări majore în cursul secolului următor, până când, în fața condițiilor teribile de viață ale maselor muncitoare, mișcările sindicale și luptele muncitorești au apărut pentru a-și articula revendicările sub forma unor noi drepturi care urmăreau să rezolve anumite probleme sociale prin intervenția statului, precum garantarea dreptului la grevă, condiții minime de muncă sau interzicerea sau reglementarea muncii copiilor. Din prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a format o nouă filozofie socială, care s-a manifestat în socialismul utopic, reformismul școlii social-catolice, social-democrația, anarhismul sau socialismul științific¹⁴.

Secolul XX a fost caracterizat și de includerea drepturilor omului în dreptul internațional. Dacă la începutul secolului s-a susținut că această ramură a dreptului reglementează doar relațiile dintre state și persoanele excluse, atunci schimbările au fost rapide, iar după cel de-al Doilea Război Mondial, potrivit lui Juan Antonio Carrillo Salcedo, drepturile omului pot fi considerate un principiu constituțional al dreptului internațional modern. Mai ales după înființarea Națiunilor Unite, în 1945, conceptul drepturilor omului a devenit universal și a ajuns la marea importanță pe care o are în cultura juridică internațională. La 10 decembrie 1948, Adunarea Generală a Națiunilor Unite, în Rezoluția sa 217 A (III), a adoptat Declarația Universală a Drepturilor Omului ca răspuns la ororile celui de-al Doilea Război Mondial și ca încercare de a pune bazele unei noi ordini internaționale, care a apărut după armistițiu.

De atunci au fost adoptate numeroase tratate internaționale pe această temă, inclusiv Convenția Europeană a Drepturilor Omului din 1950, Pactele internaționale privind drepturile omului din 1966 (Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice și Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale) și Convenția Americană a Drepturilor Omului în 1969, care creează diverse dispozitive pentru a le promova și garanta.

De-a lungul timpului, conceptul a îmbrățișat și alte aspecte, cum ar fi soluționarea conflictelor și dezarmarea, dezvoltarea socio-economică, drepturile omului și problemele de mediu. Adică pacea nu mai este considerată ca un astfel de stat după încheierea conflictului. Pacea „are un sens pozitiv cu un triplu scop: realizarea satisfacerii nevoilor de bază ale tuturor oamenilor, eliminarea tuturor tipurilor de violență (structurală, familială, conjugală) și respectarea efectivă a tuturor drepturilor omului (...)”. A avea și a trăi în pace înseamnă nu numai a nu

¹³ López Garrido, Diego; Massó Garrote, Marcos Fco y Pegoraro, Lucio (directores) (2000). Nuevo derecho constitucional comparado. Valencia: Tirant lo blanch. ISBN 84-8442-186-4.

¹⁴ González Uribe, Héctor. Fundamentación filosófica de los derechos humanos ¿personalismo o transpersonalismo?, pág. 332.

trăi în război, ci înseamnă a satisface nevoile de bază, a garanta dezvoltarea economică, socială, politică și culturală; respectul pentru mediu și cererea de dreptate și adevăr, precum și de adăpost. Astfel, pacea este o consecință a satisfacerii și existenței altor drepturi ale omului și, prin urmare, este și inerentă fiecărei ființe umane.

Așadar, acest concept recent presupune a considera pacea ca drept individual, precum și drept colectiv, întrucât „indivizii, grupurile, popoarele și întreaga omenire au un drept inalienabil la o pace justă, stabilă și durabilă”, condiții garantate, printre altele, de state. Aceasta înseamnă a considera pacea ca pe un drept al celei de-a treia generații sau drept un drept la solidaritate. Drepturile celei de-a treia generații sau solidaritatea sunt drepturi colective apărute în anii '60, care au în vedere, astfel, probleme de natură supranațională. Aprobarea lor afectează anumite grupuri ale societății și, prin urmare, conține în mod intrinsec valoarea responsabilității partajate.

Această viziune s-a cristalizat în Spania odată cu Declarația Luarca a Dreptului la Pace în 2006, compilată de Asociația Spaniolă pentru Dreptul Internațional al Drepturilor Omului (SSIHRL). Preambulul său menționează deja că „pacea nu se limitează la absența strictă a conflictului armat”.

Declarația de la Luarsk recunoaște următoarele drepturi: dreptul la educație în pace și pentru pace și toate celelalte drepturi ale omului; dreptul la securitatea umană și de a trăi într-un mediu sigur și sănătos; dreptul la dezvoltare și un mediu durabil; dreptul la nesupunere și obiecție de conștiință; dreptul de a rezista opresiunii și totalitarismului; dreptul la dezarmare; libertatea de gândire, credință, exprimare a opiniilor, conștiință și religie; dreptul la azil; dreptul de a emigra și de a participa; drepturile victimelor și ale grupurilor vulnerabile¹⁵.

De asemenea, ia în considerare pasivele. De fapt, statele și ONU sunt cele care poartă responsabilitatea principală pentru garantarea dreptului omului la pace. Statele sunt obligate să ia măsuri pentru a construi și întări pacea, precum și pentru a proteja umanitatea de război. Pe de altă parte, ONU ar trebui consolidată în acțiunile duale de prevenire a încălcărilor și protejarea drepturilor omului și a demnității umane, inclusiv dreptul omului la pace.

Alte organizații au adoptat Declarația în orașele lor (ca în cazul Barcelonei, brațul Institutului Internațional Catalan pentru Pace, ICIP, în 2010), iar în prezent există mai multe grupuri de lucru axate pe integrarea dreptului la pace în mediul internațional, printre altele, Alianța Mondială pentru Dreptul Omului la Pace.

Declarația de la Teheran (1968), Declarația privind progresul și dezvoltarea socială (1969) și Declarația de la Viena (1993) urmează în aceeași ordine de idei.

În prezent, există documente internaționale care consacră dreptul la pace ca drept al omului, dar toate sunt rezoluții declarative care nu au forță juridică. Astfel,

¹⁵ Declaración de Luarca (Asturias) sobre el Derecho Humano a la Paz. Asociación Española para el Desarrollo y la Aplicación del Derecho Internacional de los Derechos Humanos (AEDIDH).

dreptul la pace este recunoscut¹⁶, în acest moment, nu are protecție legală, răspundere sau mijloace de garanție. Din acest motiv, este nevoie urgentă de a include dreptul omului la pace într-un tratat internațional care, dacă este ratificat în mod corespunzător, va avea un impact asupra sistemelor juridice naționale. Dar pentru a crea obligații între state, dreptul la pace trebuie inclus în tratatele internaționale. Acest lucru se poate face în trei moduri: în protocolul adițional la Convenția Europeană a Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, în noul pact privind drepturile celei de-a treia generații și în declarația Adunării Generale a ONU.

Opțiunile de mai sus nu sunt clare. În ceea ce privește prima variantă, aceasta nu poate fi considerată valabilă, întrucât pentru a asigura respectarea Convenției a fost creat un organ judiciar care să protejeze drepturile civile și politice care decurg din Protocol. Ele nu sunt protejate la fel ca drepturile economice, sociale și culturale, deoarece este o dezvoltare colectivă și progresivă. Pacea este un drept colectiv, dar are și elemente individuale care permit victimelor să caute dreptate internațională. Noul pact privind drepturile celei de-a treia generații este benefic într-un anumit fel pentru că drepturile celei de-a treia generații trebuie tratate în mod special pentru că sunt esențial colective. Cu toate acestea, după cum am menționat mai sus, dreptul la pace are o dimensiune individuală care ar putea fi luată deoarece nu poate fi justificată în acest fel. În sfârșit, această din urmă metodă va avea un mare impact teoretic la nivel internațional, dar are o relevanță redusă din punct de vedere juridic. Declarația în sine nu are forță juridică și, prin urmare, statele nu sunt obligate prin aceasta. În acest caz, declarația ar fi un pas preliminar pentru extinderea și încorporarea ei într-un tratat internațional¹⁷.

Concluziile

Lista drepturilor omului recunoscute la nivel internațional nu a rămas neschimbată. Deși nimic din Declarația Universală nu a fost serios contestat în cei peste 60 de ani de existență, noile tratate și documente au clarificat și dezvoltat în continuare unele dintre conceptele de bază expuse în acel document original.

Drepturile omului sunt un produs al modernității. Apariția lor este legată de contextul intelectual și filozofic care a devenit treptat dominant în Europa în secolul al XVII-lea, iar în secolul al XVIII-lea, caracterizat prin credința în progres, în virtuțile științei, în universalitatea rațiunii. Pentru apariția conceptului de drepturi ale omului, conceptele de libertate, egalitate, personalitate, subiect juridic

¹⁶ Alemany, Marta (2015). El diccionario de la guerra, la paz y el desarme. Icaria. p. 115. Archivado desde el original el 29 de mayo de 2018.

¹⁷ Alemany, Marta (2015). El diccionario de la guerra, la paz y el desarme. Icaria. p. 115. Archivado desde el original el 29 de mayo de 2018.

trebuie să devină conceptele centrale ale gândirii politice și juridice. Mai precis, la finalul evoluției, care afectează modul de percepere atât a relației dintre individ și societate, cât și a dreptului natural, a dreptului în sine, a respectării unui anumit număr de condiții: că o persoană este considerată ca un individ autonom și primul în raport cu întregul social; că dreptul nu se mai reduce la un drept obiectiv, ci este considerat și drept subiectiv, al cărui titular este o persoană; că aceste drepturi subiective sunt considerate ca fiind inerente naturii umane.

Bibliografie

1. Alemany, Marta (2015). El diccionario de la guerra, la paz y el desarme. Icaria. Archivado desde el original el 29 de mayo de 2018.
2. Declaración de Luarca (Asturias) sobre el Derecho Humano a la Paz. Asociación Española para el Desarrollo y la Aplicación del Derecho Internacional de los Derechos Humanos (AEDIDH).
3. Documento de Amnistía Internacional, basado en un texto de Leonardo Aravena (1998). «Una larga marcha hacia los derechos humanos». Archivado desde el original el 23 de mayo de 2007. Consultado el 27 de diciembre de 2007 en Internet Archive.
4. Fernández Galiano, Antonio y de Castro Cid, Benito (1999).
5. Francisco Suárez, de la Escuela de Salamanca, en su obra *Defensio Fidei Catholicae adversus Anglicanae sectae errores* de 1613.
6. González Uribe, Héctor. Fundamentación filosófica de los derechos humanos ¿personalismo o transpersonalismo?
7. Laporta, Francisco (1989). «Ética y derecho en el pensamiento contemporáneo». En Victoria Camps, ed. *Historia de la ética*, t. III, "La ética contemporánea". Barcelona: Ed. Crítica. ISBN 978-84-7423-426-8.
8. López Garrido, Diego; Massó Garrote, Marcos Fco y Pegoraro, Lucio (directores) (2000). *Nuevo derecho constitucional comparado*. Valencia: Tirant lo blanch. ISBN 84-8442-186-4.
9. Pérez Luño, Antonio Enrique (1986). *Los derechos fundamentales*. Madrid: Tecnos. ISBN 84-309-1114-6.
10. Pérez Luño, Antonio Enrique (2005). *Derechos humanos, Estado de derecho y Constitución*. Madrid: Tecnos. ISBN 84-309-4284-X.
11. Pérez Marcos, Regina María (2000). «Derechos humanos e Inquisición, ¿conceptos contrapuestos?» (pdf). *Revista de la Inquisición* (9): 181-190. ISSN 1131-5571. Archivado desde el original el 14 de mayo de 2011. Consultado el 16 de junio de 2007.
12. Pérez Royo, Javier (2005). *Curso de derecho Constitucional*. Madrid: Marcial Pons. ISBN 84-9768-250-5.